

La col·lecció de pintura configurada a l'Escola gratuïta de Nobles arts de Barcelona durant l'ocupació francesa (1808-1814)

Maria del Mar Rovira i Marquès*

Universitat de Barcelona

mar.rovira.marques@gmail.com

Resum

L'Escola Gratuïta de Nobles Arts de Barcelona presenta una de les pràctiques col·leccionistes més rellevants a la ciutat comtal entre finals del segle XVIII i principis del XIX; però, formada essencialment a partir dels fons personals del professorat, es va veure enriquida de manera qualitativa i quantitativa a partir de les requisites de béns eclesiàstics portades a terme durant l'ocupació francesa. Aquest article pretén aportar una nova lectura al recorregut obert d'algunes de les peces d'aquesta col·lecció a partir de l'anàlisi documental de manuscrits inèdits de l'època.

Paraules clau: col·leccionisme, pintura, Escola gratuïta de Nobles Arts de Barcelona, Guerra del Francès, Josep Flaugier

Resumen: La colección de pintura en la Escuela gratuïta de Nobles arts de Barcelona durante la ocupación francesa (1808-1814)

La Escuela Gratuïta de Nobles Artes de Barcelona presenta una de las prácticas coleccionistas más relevantes en la ciudad condal entre finales del siglo XVIII y principios del XIX; pero, formada esencialmente a partir de los fondos personales del profesorado, se vio enriquecida en calidad y cantidad a partir de las requisas de bienes eclesiásticos llevadas a cabo durante la ocupación francesa. Este artículo pretende aportar una nueva lectura al recorrido abierto de algunas de las piezas de esta colección a partir del análisis documental de manuscritos inéditos de la época.

Palabras clave: coleccionismo, pintura, Escuela gratuïta de Nobles Artes de Barcelona, Guerra de la Independencia, Josep Flaugier

Abstract: The collection of paintings in the official School of Fine Arts of Barcelona during the French occupation (1808-1814)

The School of Fine Arts of Barcelona presents one of the most important collecting practices in the city between the late 18th and early 19th Century; however, formed essentially from the personal funds of the teachers, it was enriched in quality and quantity by the requisitioning of movable property of the Church during the French occupation. This paper aims to provide a new interpretation to the open tour of some of the pieces in this collection from the documentary analysis of unpublished manuscripts of the period.

Keywords: collecting, painting, School of Fine Arts of Barcelona, Napoleonic Wars, Josep Flaugier

*Aquesta investigació s'ha dut a terme en el marc de l'assignatura de la Dra. Francesca Español al Màster Oficial d'Estudis Avançats en Història de l'Art, pel que volem agrair el suport que ens va brindar durant la recerca.

L'Escola gratuïta de Nobles Arts de Barcelona, sota l'auspici de la Junta de Comerç, fou un dels primers centres formatius especialitzats en art i nucli del primer museu a Catalunya. La seva col·lecció, iniciada l'any 1775, és testimoni del gust acadèmic de l'època i fou una de les pràctiques col·leccionistes més rellevants a Barcelona entre finals del segle XVIII i principis del XIX. Cal constatar, però, que el seu fons va enriquir-se notablement arran de les confiscacions o les requisites de béns mobles que formaven part del patrimoni de l'Església, portades a terme durant l'ocupació francesa. A partir de la iniciativa de la Junta de Comerç formada durant la Guerra i del director de l'escola durant l'etapa de 1809 a 1813, Josep Bernat Flaugier (Les Martigues, 1757 - Barcelona, 1813), la institució va convertir-se en el nucli d'una col·lecció destacada per la seva qualitat i de la qual tenim l'objectiu d'aportar noves dades sobre el seu haver i vàlua en aquest article.

La col·lecció configurada durant l'ocupació resta fragmentada, parcialment perduda i encara resulta una etapa força desconeguda.¹ Malgrat això, realitzar-ne una aproximació a la seva reconstrucció es pot dur a terme partint primerament d'un dels testimonis directes d'aquestes requisites fetes per les comissions de l'escola, el pare felipó Raimon Ferrer, qui redactà *Barcelona cautiva ó sea diario exacto de lo ocurrido en la misma ciudad mientras la oprimieron los franceses* (1815-1821), un dietari que tenia el propòsit de deixar constància de tot el que succeïa durant l'ocupació francesa mitjançant les fonts orals i documentals que recollia dels pobles i les ciutats i contrastant-les tant com li era possible. Altres fonts primordials per tal d'estudiar la pèrdua del tresor d'aquests convents i esglésies són les publicades pel canonge Cayetano Barraquer, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX* (1906) i *Los Religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* (1915-1917), que es basaren en les fonts documentals conservades a la Biblioteca Universitària de Barcelona i els testimonis de clergues o sacerdots que havien viscut o coneixien els efectes de les desamortitzacions.

Pàgina 99⇒

Fig. 1

Stommer, M.(?) *Sant Jeroni escrivint la Bíblia a la cova de Betlem*. Segle XVII. Oli sobre tela. RACBASJ, núm. inventari 988. En dipòsit al © MNAC – Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona. Fotògrafs: Calveras/Mérida/Sagristà

¹Hi va haver moments en els quals, per circumstàncies diverses, l'Acadèmia va perdre el control de part del seu patrimoni, motiu pel qual l'actual col·lecció de pintura situada a Llotja contempla més d'un centenar d'obres incloses en catàlegs antics i perdudes (Fontbona 1993-1994:184) entre les quals es podrien trobar obres que formaven part de la col·lecció de l'escola durant l'ocupació francesa.

Sobre la premsa periòdica de l'època destaca el *Diario de Barcelona*, que entre 1808 i 1814 va publicar nombroses notícies sobre la creació d'un museu per part de Napoleó a París,² les ventes i subhastes públiques a la ciutat i el tancament dels convents i monestirs per part del general Guillaume Philibert Duhesme. Tampoc cal deixar de citar el dietari del baró de Malda, *Calaix de Sastre* (1769-1819), que resulta un testimoni privilegiat sobre la societat del moment i que aporta nombroses notícies en relació a l'Escola de Llotja, les seves festes i exposicions i el coneixement artístic a la ciutat.

Els articles publicats a *Anales y boletín de los museos de arte de Barcelona* presentaren noves dades, algunes de gran importància, sobre la col·lecció, els seus promotors i el destí de les seves peces, a través de l'anàlisi exhaustiva de la documentació d'arxiu. L'article de Pere Bohigas i Tarragó sobre Flaugier i la formació dels museus a Barcelona, publicat el 1947, partia de l'obra d'Àngel Ruíz y Pablo, *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona* (1919), i de la documentació de la Junta de Comerç; i va ser el punt de partida per a la publicació de les noves investigacions sobre la Junta i l'Escola de Cèsar Martinell (1951), Jaume Carrera (1957), Frederic Marès (1964) o Manuel Ruíz Ortega (1986).

Indubtablement, però, la font més valuosa per l'estudi de la col·lecció fins al moment ha estat l'Arxiu de la Junta de Comerç, conservat a la Biblioteca Nacional de Catalunya, ja que s'hi poden trobar els inventaris, lligalls i llibres d'acords de la Junta restaurada el 1814 que recullen els retorns de les obres als seus respectius convents i monestirs reoberts després de la Guerra. A més, cal tenir presents els arxius de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, conservats en tres capsas sense catalogar i datats com a anteriors a 1850, ja que permeteren a Francesc Fontbona i Victoria Durá realitzar una aproximació sobre l'abast de la col·lecció durant l'ocupació per tal de configurar el catàleg de l'Acadèmia. (Fontbona-Durá 1999; Fontbona 2009)

Ens manquen, però, els documents realitzats durant la direcció de Flaugier a l'Escola, dels quals se n'indica la seva existència en els llibres d'acords de Llotja posteriors a 1814. La seva troballa resultaria una font primordial per a la reconstrucció de la col·lecció de manera completa i, de retruc, per conèixer les intencions o objectius d'aquest procediment per part de Flaugier i de la comissió que l'acompanyava.

Malgrat aquestes mancances, comptem amb les etiquetes i inscripcions que es troben al dors d'alguns dels quadres requisats que encara formen part del museu de l'Acadèmia i que identifiquen el seu conjunt d'origen (Fontbona-Durá 1999:15), i podem emprar alhora documents realitzats abans de l'ocupació francesa a la ciutat, ja que faciliten realitzar una reconstrucció alternativa del recorregut d'algunes de les seves peces, des del seu convent d'origen fins a la seva localització actual.

²Una d'aquestes notícies observava que: «Se han empleado 30 millones en quadros, estatuas, objetos de arte y de antigüedades que se han añadido á la inmensa colección del museo Napoleon.» (*Diario del gobierno de Cataluña y Barcelona*, 1813:3) Les notícies sobre el museu públic de pintura de Napoleó bé podrien ser conegudes per Flaugier des de Barcelona, qui podria haver volgut imitar el model francès o seguir el que volia implantar Josep Bonaparte a la ciutat de Madrid, condicionant-ne les actuacions.

L'ocupació napoleònica i la confiscació del patrimoni eclesiàstic

Amb l'arribada de les tropes franceses a Barcelona el 13 de febrer de 1808, el general Duhesme, cap militar de la província, va emprendre la suspensió de les sessions de la Junta de Comerç i, en un decret oficial del 27 de juliol de 1809, nomenà una nova Junta, d'acord amb la negativa de l'antiga direcció de jurar fidelitat a Josep I, germà de Napoleó i rei d'Espanya durant l'ocupació. Els seus centres d'ensenyança, com fou el cas de l'Escola de Nobles Arts de Llotja, també varen veure la seva nòmina de professors i personal renovada. L'únic professor que restà de l'antiga plantilla fou Francesc Lisoro (?-1814), qui esdevingué subdirector de l'escola. També s'incorporaren professors estrangers, com fou el cas dels escenògrafs italians Josep Lucini (a.1779-1845) i Cèsar Cornavale o Carnavali (a.1765-1841); i les places restants foren teòricament ocupades pels alumnes pensionats en altres centres europeus, com Francesc Lacoma i Sans (1784-1812), Damià Campeny (1771-1855), Antoni Solà (c.1780-1861) i Francesc Fontanals (1777-1827).

Flaugier, pintor d'origen francès vinculat al neoclassicisme, s'establí a Catalunya aproximadament l'any 1773 i fou deixeble de l'Escola de Dibuix de Llotja, conreant el gènere religiós, el retrat i la pintura decorativa d'interiors.³ L'artista tenia experiència en l'ofici pedagògic, a l'obrir la seva pròpia escola de dibuix i pintura a Barcelona l'any 1805 (Bohigas i Tarragó 1947a:131; Alcolea 1959:285; Marès 1964:72); i gràcies a aquesta tasca i a la seva afinitat amb el règim, passà a ser el director de l'Escola des del 28 de setembre de 1809 fins al 3 de gener de 1813, data de la seva mort.

Tot i la presumible escassa transcendència de l'activitat formativa de l'Escola durant el període com a director, degut a la paràlisi de la vida institucional barcelonina, Flaugier configurà una renovada col·lecció de pintura que incrementava el fons heretat amb els béns mobles eclesiàstics registrats i confiscats personalment per ell, Lucini o Carnavali i les comissions creades pel govern francès. Aquestes requis es responien al gust i el consum pictòric de l'època i es veieren determinades pel criteri selectiu de Flaugier i la comissió de Llotja, amb una política d'adquisicions, pel que sembla, marcada pel classicisme italià i la presència de grans mestres defensors del rigorisme acadèmic.⁴

La confiscació o requisa d'aquests béns patrimonials estigué especialment relacionada amb la pintura⁵ i, segons els testimonis de l'època (Ferrer 1815-1821, IV:421-423; V:367), la configuració de la col·lecció va ser fruit de la pròpia tria de l'artista; però, encara que resulta manifest que la responsabilitat d'aquesta requeia en Flaugier, els arxius determinen que també es devia a la complicitat del general Duhesme i a la comissió que l'acompanyava, ja que les confiscacions estaven impulsades pel decret d'exclaustració dels béns d'esglésies i convents de Catalunya expedit pel cap militar de la província el 27 de novembre de 1809 (*Diario de Barcelona* 1809b:1401-1403), que derivava del decret que durant el mes d'octubre havia obligat a les cases de religiosos regulars a inventariar la plata, objectes preciosos, mobles, propietats i tot allò que els pertanyia

³ Francesc M. Quílez, cap del gabinet de dibuixos i gravats del Museu Nacional d'Art de Catalunya, ha investigat la figura del pintor provençal Josep Bernat Flaugier en nombroses publicacions, imprescindibles per conèixer el seu recorregut.

⁴ Quílez 2002:33; Quílez 2007:28-32.

⁵ Les requis destinades a la Llotja també contemplaren l'escultura, però en una proporció molt menor; i sembla que els objectes d'orfebreria i la resta de mobiliari litúrgic quedaven consignats a la Tresoreria de l'Exèrcit, pel manteniment de les tropes franceses.

Fig. 2

Anònim. Còpia de *Jesús portant la Creu de Sebastiano del Piombo*. Segle XVII.

Oli sobre tela. RACBASJ, núm. inventari 135

(*Diario de Barcelona* 1809a:1219-1220), en presència de diverses comissions que s'hi personaven per tal de tancar els seus arxius i supervisar o inventariar els seus efectes.

El decret de Duhesme del 27 de novembre de 1809 també establí la divisió de les esglésies i convents de Barcelona en tres classes, en la primera es trobava la Catedral, les parròquies i totes les esglésies d'establiments benèfics i públics piadosos, que podrien romandre protegides d'aquestes confiscacions (com Santa Maria del Mar, Santa Maria del Pi, Sant Just, Sant Jaume, Sant Miquel i Sant Pere); les del segon grup (convent de Santa Caterina, Sant Francesc d'Assís, Nostra Senyora del Carme, Nostra Senyora de la Mercè, el Convent dels Caputxins i el Convent dels Paüls) es mantenien obertes i podien conservar una mínima part de la seva plata, ornaments i robes; i les del tercer grup, la resta (Santa Mònica, Mare de Déu de la Bonanova, Santíssima Trinitat, Sant Sebastià, Església de Sant Felip Neri, Oratori de Sant Felip Neri, Bonsuccés, Sant Josep, Sant Francesc de Paula, Sant Agustí i Sant Gaietà) havien de ser clausurades i tots els seus recursos i objectes passaven a mans del govern francès (*Diario de Barcelona* 1809b:1401-1403). Malgrat aquestes disposicions, a principis del 1810 alguns conjunts fragmentàriament protegits de segona classe tenien el seu convent parcial o totalment ocupat i utilitzat com a caserna de les tropes, hospital militar o magatzem de palla i cavallerisses (Ferrer 1815-1821, V:37); i, posteriorment, també varen ésser ocupats i requisats els convents pertanyents a les comunitats femenines, com el convent de Santa Isabel d'Hongria o el de les germanetes descalces.

Amb la publicació d'aquell decret, la Junta de Comerç va acordar que durant les requises es vetllaria pels interessos artístics de la ciutat i demanà al general Duhesme l'autorització per escollir i retirar dels convents i esglésies clausurades totes aquelles obres mestres que es trobessin en elles, amb l'objectiu de dipositar-les a les galeries i escoles de la Reial Casa de Llotja, seguint el model de les comissions especials que es varen crear a París durant la Revolució (Martinell 1951:46; García Sastre 1997:171). La decisió de la Junta va ser acceptada pel general, però la comissió de requisa que va ser nomenada en aquell moment i dirigida per Josep Ramon de Llança, Josep Masadas i altres membres de la Llotja, va renunciar a aquell càrrec l'endemà del seu nomenament. De resultes d'aquest fet, la Junta hagué d'establir un funcionari que portés a terme l'inventari d'obres i a Flaugier i Lucini o Carnavali per a escollir-les.⁶

Producte d'aquestes confiscacions, a partir del 1809 ingressaren a la col·lecció un conjunt d'obres procedents de nombroses comunitats religioses que varen ser distribuïdes per les aules, sales i galeries de Llotja amb una vocació didàctica.

Hom considera important tenir present que, arran del decret de supressió d'ordes religiosos impulsat per Josep Bonaparte el 18 d'agost de 1809 (*Gaceta de Madrid* 1809:1043-1044), el patrimoni restava mancat de protecció i desapareixia a mans dels francesos. Aquests béns, per tant, foren posats a venda pública i els quadres d'aquests convents venuts a preus irrisoris, motiu pel qual moltes d'aquestes peces que podien pertànyer a les comunitats religioses potser avui restin en col·leccions privades o es considerin perdudes. Així ho plasma el pare Ferrer, quan relata que el

⁶ Els motius d'aquesta dimissió es desconeixen, alguns autors apunten a la inquietud que els podia causar la licitud dels seus actes: Ruíz y Pablo 1919:318; Martinell 1951:46; Marès 1964:74; García Sastre 1997:172. L'activitat de la comissió encapçalada per Flaugier es troba documentada a partir del 14 de desembre de 1809 a Ferrer 1815-1821, IV:421-423.

21 d'octubre de 1809 una comissió francesa visità el convent de Sant Agustí, del qual segellaren la biblioteca i arxiu i s'emportaren 124 quadres escollits, que no foren retornats a la comunitat. Ferrer apuntava que aquests quadres havien desaparegut, degut al fet que molts d'ells foren venuts a la Rambla a un preu molt més baix que el del seu valor original (Ferrer 1815-1821,IV:277-278; Barraquer 1915-1917,I:289).

Arran d'aquests fets la comissió de salvaguarda actuà manllevant les obres d'art més valuoses dels convents suprimits i algunes d'aquestes peces, retornades i ingressades a la col·lecció posteriorment en alguns casos, encara avui formen part de la col·lecció del museu de l'Acadèmia, com la sèrie de la Vida de Sant Francesc d'Assís, de Viladomat, procedent del convent de Sant Francesc; la Visió de Sant Bernat, de Placido Constanzi, aleshores atribuïda a Maratta i procedent de l'Oratori de Sant Felip Neri; el Jesús portant la creu, còpia del de Sebastiano del Piombo i procedent de Santa Mònica; i diverses obres que provenien d'aquests mateixos convents i d'altres com Santa Caterina, la Mercè, Sant Felip Neri, Nostra Senyora del Bonsuccés o el Convent dels Paüls (Fontbona-Durà 1999:15).

El retorn del patrimoni

El 28 de maig de 1814 les tropes franceses abandonaren la ciutat i el 3 de juny fou restituïda la Junta de Comerç i la directiva de l'Escola de Nobles Arts, reincorporant a Jaume Folch (1775-1821) com a director i reorganitzant el seu cos docent. La restitució del poder absolutista de Ferran VII comportà, alhora, les primeres reclamacions per part dels ordes religiosos pel que fa a la recuperació de les obres artístiques que els varen ser expropiades per les autoritats franceses.⁷

El 4 de juliol de 1814 la Junta de Comerç acordà nomenar Marià Alegre i Aparici (baró de Castellet), Llorenç Clarós i Joan Aleu, degans de la comissió de l'Escola de Dibuix, amb l'objectiu d'encarregar la realització d'un inventari de quadres i altres objectes artístics als membres de la directiva i professors de l'Escola; a més de la supervisió dels recursos dels priors d'aquelles comunitats religioses que reclamessin el seu patrimoni, entregant-los els expedients que contemplaven la col·locació a l'Escola d'objectes que els pertanyien durant l'interval d'ocupació intrusa.⁸ Així doncs, Bonaventura Gassó, vocal i secretari de la Junta de Comerç, féu arribar una carta el 4 de juliol de 1814 al baró de Castellet que confirmava l'existència d'aquests expedients que es devien crear entre el 1808 i el 1814 en relació als conjunts pictòrics que es requisaven, però que resten desapareguts.

La comissió encarregada de retornar les obres als ordes religiosos tingué com a membres els professors de l'Escola i alhora artistes Gaietà Pont (?-d.1853), Josep Casas (?-?) i Francesc Fontanals (1777-1827), entre d'altres.⁹ Conscients de l'enriquiment del museu, el 9 de juny de 1814 s'inicià alhora la tasca d'inventariar les obres confiscades pels francesos, a càrrec de Jaume Folch, llavors director de l'Escola, i dels professors Salvador Gurri (1749-1819) i Gaietà Faralt (?-?),

⁷ Els documents expedits per l'Escola de Llotja en relació a aquest retorn es conserven a BNC, AJC, caps 204, lligall CXLIX, núm. 103, 104, 105, 125, 136-138, 149-152 i 158.

⁸ BNC, AJC, llibre d'acords núm. 26, 18, 4-VII-1814.

⁹ BNC, AJC, caps 204, lligall CXLIX, núm. 103-105 i 125; Alcolea 1964:204-205; Fontbona-Durà 1999:84-92; García Portugués 2007, 805-806.

Fig. 3

Anònim. *Retrat de Sant Francesc de Sales*. Segle XVIII.
Oli sobre tela. RACBASJ, núm. inventari 980

amb l'objectiu de restablir les peces al seu lloc d'origen.¹⁰ Lamentablement, aquest inventari, que seria clau per reconstruir la col·lecció, actualment es considera perdut.

Emparant-se en el fet que aquella galeria de pintures era una eina cultural no tan sols pels estudiants, sinó també pels ciutadans, que tenien en la Llotja un emplaçament més accessible que els convents per poder contemplar-les,¹¹ feren copiar algunes de les peces principals a diversos pintors vinculats a la casa, com Francesc Rodríguez (1767-1840), el mateix Gaietà Pont, Josep Casas, Francesc Vidal (c.1760-d.1821) i Benet Calls (c.1774-1833).¹² L'objectiu era conservar-ne bones còpies o lliurar-les als seus propietaris a canvi de quedar-se amb els originals.

El 25 d'agost de 1814 la Junta confirmava la recepció de l'informe de l'Escola de Dibuix que acompanyava els inventaris de pintura i escultura, del qual acordaren que se'n fes una còpia per als encarregats de l'escola i que també se'n tramités una per a les comunitats religioses propietàries de les pintures de mèrit, per si la seva adquisició podia convenir a la Junta o per retornar-les en presència de proves que demostressin la seva propietat.¹³

Nombroses fonts bibliogràfiques sobre la història de l'Escola de Llotja afirmen que, després de diverses discussions amb els ordes religiosos, la Junta finalment acordà que la meitat dels originals fossin retornats a les seves respectives comunitats i que l'altra meitat passessin a formar part de la Galeria de la Llotja en pro de la seva utilitat per a la docència (Bohigas i Tarragó 1947a:133; Martinell 1951:51; Marès 1964:75), però el que sabem segur és que els retorns s'allargaren fins al 1822, segons els documents conservats, moment en què Francesc Rodríguez ja era director de l'Escola. Una de les seves primeres empreses, succeint a Jaume Folch i a partir d'un encàrrec d'aquest, fou la de tornar a inventariar el fons d'objectes artístics de l'Escola Gratuïta de Disseny i Nobles Arts de Barcelona el 26 de gener de 1821. Aquest inventari s'ha conservat i podem observar que incloïa pintura, escultura, dibuixos, estampes, llibres i quaderns, però amb referències molt breus que fan difícil la seva identificació amb les peces que actualment formen part del museu de l'Acadèmia. S'organitzava seguint l'ordre de les sales del centre i les obres pictòriques es concentraven a la sala de la galeria de quadres, que reunia: «ochenta y siete cuadros con sus marcos de diferentes autores entre grandes y pequeños», dels que destaca: «Un cuadro de San Bernardo por Carlos Maratta», que fa referència al quadre de l'oratori de Sant Felip Neri; «Un cuadro del azotamiento de Jesucristo original del Travirani; tres cuadros de Lucas Jordan originales, un eccehomo original de Perucci; un San Pedro Nolasco, cuyo autor se ignora, y una copia de Sabastia del Piombo cuando lleva la cruz a cuestras»; i en la sala de la presidència: «ciento y cuatro cuadros entre grandes y pequeños de diferentes autores, entre pinturas al óleo, en miniatura, en pluma y gravadas y medallas», dels quals destaca: «Los retratos de los señores

¹⁰ BNC, AJC, llibre d'acords núm. 26:253, 15-XII-1814; recollit per Marès 1964:75 sense indicar la font d'origen. En el llibre d'acords s'especifica que l'inventari es va dur a terme a principis del mes de juliol i durant tot el mes d'agost, però Marès en cita el 9 de juny de 1814 i no contempla el nom de Faralt, a qui se li van pagar 65 lliures per tal encàrrec.

¹¹ ARACBASJ, «Encuentrandose en el Convento Suprimido de P.P. de San Francisco de Asis (...)», *Noticia de cuadros*, capsa 316, s.f.; Bohigas i Tarragó 1947a:132-133 (sense indicar la font de procedència).

¹² Foren remunerats per copiar diverses obres de Viladomat: BNC, AJC, capsa 204, lligall CXLIX, núm. 11 i 12, 8-V-1815; BNC, AJC, llibre d'acords núm. 26:216, 1-XII-1814; BNC, AJC, llibre d'acords núm. 27:76, 9-II-1815, 388-389, 3-VII-1815, 266, 8-V-1815; Marès 1964:76; Fontbona-Durá 1999:14-15.

¹³ BNC, AJC, llibre d'acords núm. 26:69-70, 25-VIII-1814.

intendentes Oteiza, Auca y Erro hechos por Rodríguez, una Sacrafamilia por Pompeo Batoni, tres tableros de flores» i «dos copias hechas por Planella.»¹⁴

L'inventari permet observar que la col·lecció que havia reunit la Junta de Comerç tenia un fons molt relacionat amb l'escola romana i bolonyesa, representativa del classicisme pictòric, i en les seves sales i aules es podien trobar quadres originals i còpies d'artistes reconeguts i respectats, com Sebastiano del Piombo, Carlo Maratta i Antoni Viladomat, juntament amb d'altres reunits des del 1775; així com el gabinet d'estampes, que també havia reunit gravats de Morghen, Vitali, Moles, Ametller, Pazzi i Carmona (Ruíz y Pablo 1919:371). Aquest fons museístic organitzat per Flaugier, però, restà mal custodiat, i mostra d'aquest fet són les nombroses vicissituds documentades, en les quals es posà èmfasi a la pèrdua de quadres que es trobaven sota la custòdia del vicedirector Francesc Lisorio l'any 1812 (Ruíz y Pablo 1919:324; Marès 1964:74) i cal desestimar-ne, a més, estampes que ja havien estat distribuïdes als alumnes com a premi formatiu en anys anteriors (García Portugués 2007:444, 700, 786).

La col·lecció configurada per Flaugier a l'Escola de Nobles Arts

Tenint en compte l'objectiu d'aquest estudi, analitzarem algunes de les notícies sobre les requisites patrimonials que durant el domini francès podem trobar a la documentació, donant rellevància al manuscrit inèdit del pintor Josep Arrau i Estrada (1774-1817), anomenat *Varias notas y receptas per la pràctica de la pintura al oli*¹⁵ i considerat de les primeries del segle XIX, ja que dedica un capítol a alguns dels quadres més valorats que posseïa Barcelona i en ell apareixen anotats nombrosos quadres pertanyents als convents abans de l'ocupació francesa que, juntament amb els documents de l'Arxiu de la Junta de Comerç i l'Arxiu de l'Acadèmia de Sant Jordi, ens permeten conèixer la seva existència i localització a principis del segle XIX i situar-la en l'actualitat.

El 14 de desembre de 1809 el convent dels carmelites descalços de la Rambla va patir una de les primeres requisites realitzades per les comissions constituïdes per la Junta. Barraquer recollí el testimoni de la requisita, que comprenia deu quadres del conjunt conventual, en el capítol dedicat als carmelites del volum *Los Religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*: «vinieron los señores Comisario Don Cayetano Font y Closas, Don Ramon Dafurt, un platero, un Comisionado de la Lonja, acompañados de un Notario y de algunos Alguaciles, y otros sujetos, y se llevaron del Convento dos Cálices con sus patenas, dos Globos, el Vaso con los Santos óleos, y la Cruz procesional. Los de la Lonja se llevaron algunos cuadros de diferentes partes del Convento, y cerraron y sellaron la Iglesia.» (Barraquer 1915-1917,I:364-365). En una nota transcrita pel prior del convent dels carmelites descalços l'any 1814, Francesc de Sant Benet, conservada a l'arxiu de l'Acadèmia,¹⁶ tenim notícia de quins foren els quadres requisats pels comissaris. Sabem que s'emportaren quatre quadres sense identificar, a més d'un Sant Jeroni davant la mesa prioral, una Mare de Déu amb un Nen i un Sant Joan dipositats a la Sagristia, i del *de profundis* del cor un quadre de la Verge i un altre de la Mare de Déu o la Magdalena i Sant Josep. El prior afegia que la comissió tornà el 19 de desembre i s'emportà un altre quadre del rostre de la Mare de Déu,

¹⁴ BNC, AJC, Rodríguez 1821, fol. 14-21, 26-I-1821. Transcrit per Ruiz Ortega (1986) 1999:443-445.

¹⁵ BMNAC, Arrau i Estrada c. 1800:s.f.

¹⁶ ARACBASJ, «Nota relativa als quadros del Convent de S. Jph...», *Noticia de cuadros*, caps 316, 1814:s. f.; Fontbona-Durá 1999:72; Fontbona 2009:77.

que estava situat en un angle del cor; un quadre de la Verge de la capelleta davant de la cel·la del frare Agustí; un de la mesa prioral del refectori; un de Sant Josep amb el Nen que estava en el *de profundis* del refectori; i un quadre petit de la Mare de Déu que estava damunt de la finestra del *de profundis* del cor.

Un cop es va restablir el poder absolutista de Ferran VII, el prior Joan del Carmelo escrigué un recurs a la Junta perquè fossin retornats a la comunitat aquells quadres que els pertanyien, com s'havia fet amb altres comunitats de la ciutat; i envià una carta a la Junta de Comerç transcrivint la nota del prior Francesc de Sant Benet de l'any 1809, afegint que, obligats a abandonar el convent durant els anys següents, trobava a faltar més quadres dels que foren anotats. La seva voluntat era que la Junta localitzés alguna nota del comissari de Llotja, Flaugier, o algun inventari realitzat pels francesos, que donés suport a aquella teoria i que els ajudés a retornar-los. La Junta va respondre favorablement a la petició enviant el recurs a la comissió de disseny per la recerca i retorn d'aquests quadres.¹⁷

Aquesta, malauradament, és l'última notícia que tenim sobre les requisies a la comunitat dels carmelitans descalços a Barcelona i com s'ha pogut observar en la nota del prior Francesc de Sant Benet, normalment no es consignaven les mesures, els autors, ni cap altre detall sobre els quadres, pel que resulta molt aventurat establir correspondències d'identitat amb els quadres conservats a l'Acadèmia que iconogràficament es corresponguin amb la referència a una Mare de Déu, Sant Josep o Sant Joan. De totes maneres, Fontbona considera que el quadre del Sant Jeroni documentat davant de la mesa prioral podria tractar-se del quadre *Sant Jeroni escrivint la Bíblia a la cova de Betlem*, que es troba en dipòsit al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) des del 1906 i que provenia dels fons de l'Acadèmia (Fontbona-Durà 1999:72).

Com el mateix Fontbona indica, no hi ha prou indicis per pensar que sigui el mateix quadre i, per aquest motiu, considerem que cal tenir en compte l'anteriorment citat manuscrit d'Arrau i Estrada (c.1800) en el qual descriu un quadre d'un Sant Jeroni a l'habitació del costat del presbiteri del convent de Santa Mònica, que seguia l'estil de l'*españolito* i que, per tant, aporta una dada més en comú amb l'obra conservada al museu.¹⁸

El *Sant Jeroni escrivint la Bíblia a la cova de Betlem* (Fig.1) és un oli sobre tela (186 x 140 cm.) datat de la primera meitat del segle XVII i atribuït a Josep de Ribera (per la seva similitud amb el *Sant Jeroni* de la col·legiata d'Osuna) fins al catàleg de 1866, quan ja fou considerat una còpia, encara que actualment s'està especulant si l'obra es podria atribuir a un Matthias Stommer d'etapa napolitana (Fontbona-Durà 1999:72). El fet de ser considerat a principis del segle XIX com una obra de Ribera demostraria que el seu estil responia als interessos estètics adquirits de Flaugier i també dels seus antecessors a Llotja, que ja havien encarregat còpies d'obres de Ribera, com el *Sant Pau ermità* atribuït a Francesc Lacoma i Sans (1784-1812) que va ingressar el 1803 com a obra de pensionat a Madrid, on es trobava la tela original (Fontbona-Durà 1999:51).

¹⁷ BNC, AJC, llibre d'acords núm. 26:96-97, 15-IX-1814; BNC, AJC, capsa 204, lligall CXLIX, núm. 149-150, 15-IX-1814.

¹⁸ BMNAC, Arrau i Estrada c.1800:s.f.

El convent de Santa Mònica, situat a la Rambla de Barcelona, fou també un dels convents més afectats per les requisites flaugerianes. El 22 de juny de 1811 el pare Ferrer recollia el testimoni d'aquestes confiscacions (BUB, Ferrer 1811:190; Barraquer 1915-1917,I:381), però no ofería detalls sobre les peces, pel que el seu testimoni no en fa possible la identificació. L'única obra conservada de la qual podem estar segurs que va arribar a formar part de les obres requisades per les comissions franceses per la seva paternitat i iconografia és el quadre del *Jesús portant la creu* (Fig.2) (120 x 93 cm.), atribuït en algun moment a Piombo i que avui es cataloga com una còpia anònima del segle XVII del *Jesús portant la creu ajudat per Cirineu* conservat al Museu del Prado (Fontbona – Durá 1999:99). En el manuscrit inèdit del pintor Arrau i Estrada es recull que el quadre del portacreu estava situat damunt de l'escala del cambril de la seva església i anota que era considerat una còpia del Sebastiano del Piombo de l'Escorial (BMNAC, Arrau i Estrada c.1800:s.f.), però malgrat constar com una còpia a l'inventari de 1821, els inventaris impresos posteriors consideren l'obra com un original fins al 1847, quan es considera de l'escola de Piombo i als de 1867 i 1913 com una còpia (Fontbona – Durá 1999:99). Un acord del 10 d'octubre de 1814 demostrava que la comunitat dels agustinians descalços ofería a la Junta aquest quadre com la millor obra de la seva col·lecció i certificava que va ser requisada per la comissió de la Llotja (Fontbona – Durá 1999:99). La Junta, a canvi, es comprometia a deixar constància de la donació i oferir-los una bona còpia; i la feia situar a la Galeria de Llotja.¹⁹

Un altre dels conjunts als quals volem fer referència és el convent de Sant Francesc de Paula de Barcelona, de l'orde dels mínims. Entre els documents sense catalogar dels arxius de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi s'hi troba una notícia del 21 de desembre de 1809 relativa al convent, en la qual Josep Serra i Ferrer, membre del comissionat del govern, ordenava requisar als artistes de la Llotja enviats per la Reial Junta de Comerç dos quadrets, un de la Samaritana i un altre de l'Adoració dels reis, que es trobaven a la sagristia de Sant Francesc de Paula; dos quadres grans, un del rei Lluís XI recurrent a Sant Francesc i un altre del sant apareixent-se al pontífex, de la casa de davant del convent de Sant Francesc de Paula, que també pertanyia als mínims; dos més, un de la Flagel·lació i l'altre del Mont Calvari, de la porta principal de l'església; i un de Sant Francesc de Sales de l'altar de la capella de Sant Francesc de Sales. A més a més, ordenava que s'expedís el certificat als mínims assegurant que es realitzava aquesta requisita,²⁰ fet que confirma l'existència de documents relatius a les requisites fetes durant l'ocupació francesa i de les còpies que se'n feien per a les comunitats afectades, que malauradament resten sense localitzar o perduts.

A primers de juny de l'any 1813 el pare Ferrer també feia referència a l'estat de clausura del convent, convertit ja en hospital militar i en presó, i afirmava que els quadres pertanyents a la comunitat ja no hi eren (BUB, Ferrer 1813:s.f.; Barraquer 1915-1917,I:321).

Arran d'aquesta situació, el 12 de setembre de 1814 la Junta informava sobre un recurs sense data d'Antoni Gual, corrector dels mínims, en què reclamava els set quadres que, en la nota de Josep Serra i Ferrer, constaven requisats per l'Escola.

¹⁹ BNC, AJC, llibre d'acords núm. 26:118-119, 10-X-1814; Carrera 1957a:48; García Sastre 1997:201; Fontbona-Durá 1999:99; Fontbona 2009:80.

²⁰ ARACBASJ, «He mandado sacar y entregar a los artistas (...)», *Noticia de cuadros*, capsa 316, 21-XII-1809, s. f.; Fontbona 2009:78.

Aquesta nota fou entregada a la comissió de disseny perquè retornés els quadres si encara es trobaven en la col·lecció.²¹

Observant els títols citats en aquest llistat sembla probable que aquestes peces fossin retornades a la comunitat, perquè no consten en la col·lecció de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi; però Fontbona proposa exceptuar-ne el retrat de *Sant Francesc de Sales*, que es podria relacionar amb l'oli sobre tela (29 x 21 cm) d'un autor anònim del segle XVIII (si fos l'obra que apareix als inventaris de 1833 i de 1837 es podria atribuir a Guercino), que es conserva actualment en dipòsit al Museu Frederic Marès amb les marques d'una etiqueta al darrere de la tela que podia demostrar la seva procedència però que ha estat arrancada i rascada (Fontbona-Durà 1999:108) (Fig.3).

Pel que fa al quadre de la *Flagel·lació de Crist* que es trobava a la porta de l'església, en el llibre d'acords de la Junta de l'any 1815 consta que el 14 d'agost la comunitat dels mínims l'entregava a l'escola, després d'haver estat retornat per la Junta el 12 de setembre de 1814, a canvi d'una còpia feta per Benet Calls i per la qual se'l pagava 60 duros.²² Creiem plausible relacionar aquesta referència amb el quadre de la *Flagel·lació de Jesús* de Francesco Trevisani que apareix en l'inventari de l'any 1821 i en els catàlegs de l'any 1833, 1837 i 1847;²³ però que, malauradament, l'Acadèmia considera desaparegut des d'abans de l'any 1913. Trevisani fou un artista italià que treballà durant la primera meitat del segle XVIII molt influenciat per Maratta i creiem que quadres com el *Baptisme de Crist* (1723), conservat als museus de Leeds, demostren un estil romà postmarattesca molt lligat amb els interessos adquisitius de Flaugier en aquesta etapa.

Aquests exemples permeten concloure que, malgrat la imatge d'espoli d'objectes artístics cap a França que Raimon Ferrer ens presenta de la mà de l'exèrcit francès, però sobretot dels seus generals,²⁴ caldria destacar el paper de Josep Flaugier per confiscar i alhora "salvaguardar" a Catalunya aquelles obres pictòriques d'època moderna de més rellevància en els fons artístics dels convents de Barcelona. Emplaçant-les a l'edifici de Llotja, a més a més, pretenia afavorir el sistema acadèmic de formació a l'Escola i, probablement, obrir aquests fons al públic.

FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

Diario de Barcelona (1809a), «Decreto de Don Guillermo Filiberto Duhesme, General de División, Grande Oficial de la Legión d'honor, Comandante de la Provincia de Cataluña y Presidente de su Real Audiencia, sobre el inventariado de plata, efectos preciosos y muebles que se hallan en los conventos religiosos de la ciudad», núm. 289, Barcelona, 16-X-1809, p.1219-1220.

Diario de Barcelona (1809b), «Decreto de Guillermo Filiberto Duhesme, General de División, Grande Oficial de la Legión d'honor, Comandante de la Provincia de Cataluña y Presidente de su Real Audiencia, sobre la supresión de los Conventos e Iglesias», núm. 333, Barcelona, 29-XI-1809, p. 1401-1403.

²¹ BNC, AJC, caps 204, lligall CXLIX, núm. 136-138, 17-IX-1814; BNC, AJC, llibre d'acords núm. 26:94, 12-IX-1814.

²² BNC, AJC, llibre d'acords núm. 27:502-503, 14-VIII-1815.

²³ BNC, AJC, Rodríguez 1821:19; *Catálogo* 1833:4.

²⁴ BUB, Ferrer 1812: s.f., 5-XI-1812; Ferrer 1814: s.f., 26-I-1814.

Diario del gobierno de Cataluña y Barcelona (1813), «Notícies estrangeres. Imperio francès», núm. 87, Barcelona, 18-III-1813, p.3.

Gaceta de Madrid (1809), «Decreto de Don Josef Napoleón por la gracia de Dios y por la constitución del Estado Rei de las Españas y de las Indias, para la supresión de todas las Ordenes monacales, mendicantes y clericales», núm. 234, Madrid, 21-VIII-1809, p. 1043-1044.

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi (ARACBASJ)

Capsa Museu, Barcelona, 1849-1900.

Capsa 316, *Documentació sobre oposicions i alumnes. Quadres i inventaris, 1804-1835*, s. f.

Capsa 316, *Peticions d'informes i inventaris per part de l'Ajuntament i el Govern, 1821-1840*, s. f., 3/II/1821; 5/IV/1821; 21/IX/1831.

Capsa 316, *Noticia de cuadros*, Sant Benet, F. (1814), «Nota relativa als quadros del Convent de S. Jph de la present ciutat que lo Govern intrús portà al Consulat, o sia la Casa Llotge, fielment copiada de una de sa propia mà y lletra feu lo P. Prior que en aquella ocasió governaba dit convent, la qual a la lletra es com se segueix.», s.f.

Biblioteca Nacional de Catalunya - Arxiu de la Junta de Comerç (BNC, ACJ)

Capsa 127, lligall XCV, núm. 1, fol. 11, Rodríguez, F. (1835), *Inventario de las obras de nobles artes procedentes de varios conventos que por disposición del Excmo. Ayuntamiento han sido traídas en calidad de depósito a esta R. Casa Lonja con motivo de los sucesos ocurridos en la presente ciudad*, Arxiu de la Junta de Comerç.

Capsa 127, lligall XCV, núm. 1, *Acerca de conservar en depósito varios cuadros u obras de Nobles artes procedentes de varios conventos*.

Capsa 127, lligall XCV, núm. 3, *Relación del numero de obras de nobles artes que, procedentes de los conventos suprimidos, se hallan en esta casa Lonja*.

Capsa 127, lligall XCV, núm. 5, fol. 9, 1839, *Reglament de l'Escola Gratuïta de Nobles Arts*.

Capsa 141, lligall CVI, capsa 141, núm. 6, fol. 14-21, Rodríguez, F. (1821), *Inventario de todo lo que contiene la Escuela de Dibujo, Pintura y Escultura con separación posible perteneciente a cada una de estas Artes. Por Francisco Rodríguez, recién nombrado Director*.

Capsa 204, lligall CXLIX, núms. 11 i 12 de 8/5/1815; núm. 103, 11/4/1815; núms. 104-105 i 106, 7/5/1815, núms. 109-112; núm. 125; núms. 136-138, 17/9/1814; núms. 149-150, 15/9/1814; núm. 152 de 9/9/1814; i núm. 158, 7/6/1814.

Llibre d'acords núm. 26, 1814; núm. 27, 1815; núm. 28, 1816; núm. 29, 1817; núm. 35, 1822.

Biblioteca del Museu Nacional d'Art de Catalunya (BMNAC)

Ms. 22-A, Arrau i Estrada, J. (c. 1800), «Nota de alguns quadros apreciables posseeix esta Ciutat», *Varias notas y receptas per la practica de la pintura al oli*, s. f.

Biblioteca de la Universitat de Barcelona – Fons de reserva (BUB)

Ms. 1802, Ferrer, R. (1811), *Barcelona Cautiva. Idea del Estado de Barcelona y Cataluña á Primer Semestre de 1811*.

Ms. 1805, Ferrer, R. (1813), *Barcelona Cautiva. Idea del Estado de Barcelona y Cataluña á Primer Semestre de 1813*.

Ms. 1807, Ferrer, R. (1814), *Barcelona Cautiva. Idea del Estado de Barcelona y Cataluña á Primeros Meses de 1814*.

BIBLIOGRAFIA

Alcolea, S. (1959), «La pintura en Barcelona durante el siglo XVIII (I)», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. XIV, Barcelona.

Alcolea, S. (1961), «La pintura en Barcelona durante el siglo XVIII (II)», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. XV, Barcelona.

Amat i de Cortada, R. d', baró de Maldà (1990), *Calaix de Sastre en que se explicarâ tot quant va succehint en Barcelona, y vehinat, desde mitg any 1769. A las que seguirân las dels demás anys esdevenidors, per divertiment del Autor, y sos Oyents, adnexas en el dit Calaix de Sastre las mes mínimas frioleras, (1769-1816)*, editada com *Calaix de Sastre*, a càrrec de Ramon Boixareu, Barcelona, Curial, Biblioteca Torres Amat.

Barraquer, C. (1906), *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, 2 volums, Barcelona, Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart.

Barraquer, C. (1915-1917), *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, 4 volums, Barcelona, Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart.

Bohigas i Tarragó, P. (1944), «Contribución a la biografía de Flaugier. Su sepultura», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. II, núm. 3, Barcelona, p. 23-29.

Bohigas i Tarragó, P. (1947a), «Resumen histórico de los museos de arte de Barcelona, I», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. V, núm. 1 i 2, Barcelona, p. 129-168.

Bohigas i Tarragó, P. (1947b), «Resumen histórico de los museos de arte de Barcelona, II», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. V, núm. 3 i 4, Barcelona, p. 415-446.

Carrera, J. (1957a), *La Escuela de Nobles Artes de Barcelona, 1775-1901*, Barcelona, Bosch.

Carrera, J. (1957b), *La enseñanza profesional en Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona, Bosch.

Casellas, R. (1910a), «Estil Imperi a Barcelona, en Flaugier en els primers temps de l'ocupació», *Veu de Catalunya, Pàgina artística*, núm. 11, Barcelona, 3-III-1910, p. 3.

Casellas, R. (1910b), «Estil Imperi a Barcelona, en Flaugier, director de la Llotja», *Veu de Catalunya, Pàgina artística*, núm. 13, Barcelona, 17-III-1910, p. 3.

Casellas, R. (1910c), «Estil Imperi a Barcelona, en Flaugier i la galeria de la Llotja», *Veu de Catalunya*, Pàgina artística, núm. 17, Barcelona, 14-IV-1910, p. 3.

Catálogo de las obras en pintura que existen en la 1a. sala de la galería de Bellas Artes de la Real Junta de Comercio del principado de Cataluña, con los nombres de sus autores é indicacion de lo que representan. Barcelona: Real Junta de Comercio del Principado de Cataluña, 1833.

Catálogo de las obras en pintura y escultura que existen en el museo de la Junta de Comercio de Cataluña. Barcelona: Imprenta de J. Ferrando Roca, 1847.

Ferrer, R. (1815-1821), *Barcelona Cautiva ó sea Diario Exacto de lo ocurrido en la Misma Ciudad mientras la oprimieron los franceses*, 7 volums, Barcelona, Antonio Brusi.

Fontbona, F. (1993-1994), «El museu de la Reial Acadèmia Catalana de les Belles Arts de Sant Jordi (1775), primer museu de Catalunya», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de les Belles Arts de Sant Jordi*, vol. 7-8, Barcelona, RACBASJ, p. 167-186.

Fontbona, F. (1999), «El Museu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (1775), primer museu d'art de Catalunya», FONTBONA, F.; DURÁ, V. (eds.), *Catàleg de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, Vol. I-Pintura, Barcelona, RACBASJ, p. 13-25.

Fontbona, F. (2009), «El salvament d'obres religioses per part de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona», SOCIAS, I. (ed.) *Conflictes bèl·lics, espoliacions, col·leccions*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 75-85.

García Portugués, E. (2007), *José Nicolás de Azara i la seva repercussió en l'àmbit artístic català*, Barcelona, Universitat de Barcelona – Departament d'Història de l'Art.

García Sastre, A. (1997), *Els museus d'art de Barcelona: Antecedents, gènesi i desenvolupament fins l'any 1915*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p.165-202.

Garriga Riera, J. (dir.) (1996), *Museu Frederic Marès. Catàleg d'escultura i pintura dels segles XVI, XVII i XVIII, època del renaixement i el barroc*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

Marès, F. (1964), *Dos siglos de enseñanza artística en el Principado, la Junta Particular de Comercio, Escuela Gratuita del Diseño, Academia Provincial de Bellas Artes*, Barcelona, Real Academia de Bellas Artes de San Jorge.

Martinell, C. (1951), *La Escuela de la Lonja en la vida artística barcelonesa*, Barcelona, Escuela de Artes y Oficios.

Moliner, A. (2010), *La Guerra del Francès a Catalunya segons el diari de Raimon Ferrer*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.

Quílez, F. M. (1994), *L'Albada de la modernitat: Josep Bernat Flaugier-Salvador Mayol. Els iniciadors de la pintura costumista a Catalunya a principi del segle XIX*. Barcelona: Sala d'Art Artur Ramon.

Quílez, F. M. (2002), «Tendències acadèmiques en l'art de finals del segle XVIII i principi del segle XIX», *Llotja. Escuela Gratuita de Diseño. Escola d'Art, 1775- 2000*, Barcelona, Escola de Llotja, p. 22-33.

Quílez, F. M. (2007), «La història del col·leccionisme públic a la Barcelona vuitcentista», BASSEGODA HUGAS, B. (ed.), *Col·leccionistes, col·leccions i museus: episodis de la història del patrimoni artístic de Catalunya*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 13-58.

Ruiz Ortega, M. (1999), *La Escuela Gratuita de Diseño de Barcelona: 1775-1808*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya.

Ruíz y Pablo, A. (1919), *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona (1758 a 1847)*, Barcelona, Talleres de Artes gráficas Henrich y Cia.